

Apie istorinį Vilniaus kraštą ir jo problemas

Dr. Vitalija Stravinskienė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius

El. p. vitalija.stravinskiene@istorija.lt

Anotacija. Mokslų šaltinio publikacijoje pateikiamas 1955 m. dr. Stasio Abramausko raštas LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkui Justui Paleckiui. Laiško autorius kėlė istorinio Vilniaus krašto lietuvių padėties ir kultūros paveldo klausimus. Kaip vienas galimų problemų sprendimo būdų buvo pasiūlytas Lietuvos ir Baltarusijos teritorinių pokyčių planas, t. y. lietuvių gyvenami rajonai galėtų būti priskirti Lietuvos SSR teritorijai. Skelbiamas šaltinis papildytas komentarais ir patikslinimais. Publikuojamas dokumentas aktualus humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų tolesniems tyrimams.

Esminiai žodžiai: *Vilniaus kraštas, Lietuva, Baltarusija, lietuviai, švietimas, paminklai, pilys.*

Abstract. The publication of the scientific source includes a 1955 letter from Dr. Stasys Abramauskas to the Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the LSSR, Justas Paleckis. The author of the letter raised questions about the situation of Lithuanians in the historical Vilnius region, and about cultural heritage. As one possible solution to the problems, a plan for territorial change in Lithuania and Belarus was proposed, i.e., the areas inhabited by Lithuanians could be assigned to the territory of the Lithuanian SSR. The published source has been supplemented with comments and clarifications. The published document is relevant for further research by the humanities and social sciences.

Keywords: *Vilnius region, Lithuania, Belarus, Lithuanians, education, monuments, castles.*

Publikuojamas dokumentas – tai gerai žinomo architektūros istoriko dr. Stasio Abramausko (1927–1996) laiškas Justui Paleckiui, tuomečiam Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkui. Dokumento autorius savo gyvenimą skyrė

pedagoginei ir mokslinei veiklai¹. Jis dirbo Kauno politechnikos, Vilniaus inžineriniame ir statybos bei Vilniaus pedagoginiame institute, kurį laiką dėstė Vilniaus universitete. Dr. S. Abramauskas buvo produktyvus architektūros istorikas: 1948–2000 m. paskelbė daugiau kaip 240 publikacijų².

Laiško autorius atkreipė valdžios atstovo dėmesį į istorinį Vilniaus kraštą ir jo problemas: čia pat, už Lietuvos administracinių ribų, likusių lietuvių padėtį, kultūros paveldo apsaugos ir kt. klausimus. Galima konstatuoti, kad dėl pokyčių tuomečiame politiniame gyvenime (prasidėjusios destalinizacijos ir liberalėjimo tendencijų) S. Abramauskas išdrįso kelti nepatogius klausimus – siūlė pagalvoti dėl teritorinių administracinių ribų tarp Lietuvos ir Baltarusijos pokyčių atsižvelgiant į etninį principą, prašė užtikrinti lietuviško švietimo Baltarusijoje galimybes ir kt. Šios problemos autoriui buvo labai artimos ir asmeniškios – jis buvo kilęs iš to krašto, todėl labai gerai suprato jų galimas neigiamas ilgalaikes pasekmes. Apie tas pačias problemas jis kalbėjo ir praėjus daugiau kaip trims dešimtmečiams³. Suprantama, kad autorius suprato laikmečio reikalavimus, todėl rašė apie „buržuazijos viešpatavimą“, „buržuazinę Lietuvą“, „ponų Lenkiją“ ir „Lietuvos Komunistų partijos ir Tarybinės Vyriausybės milžiniškus laimėjimus“.

Publikuojamas dokumentas saugomas Lietuvos centriniame valstybės archyve, Ministrų tarybos fonde⁴. Jį sudaro septyni spausdinimo mašinėle surašyti lapai. Dokumento kalba netaisyta, pataisomos tik akivaizdžios korektūros klaidos, laužtiniuose skliaustuose nurodytos pilnos autoriaus sutrumpintų žodžių formos. Atsakymo į autoriaus kreipimąsi archyvuose šaltiniuose rasti nepavyko.

Nuorašo nuorašas

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkui

Didžiai Gerbiamas Pirmininke!

Seniai ruošiausi parašyti Jums žemiau išdėstytais klausimais laišką, tačiau, atvirai prisipažinsiu, neišdrįsčiau. Pasiryžau tikrai šiuo metu. Šis mano raštas nėra koks nors memorandumas ar prašymas, o grynai savo asmeniškų pastabų išdėstymas kai kuriais kultūrinės statybos klausimais mūsų Respublikos rytiniame pakraštyje. Dabar, kuomet mūsų respublikoje vyksta priešrinkiminė kampanija⁵, kada iškeliami nemaži laimėjimai,

¹ Dr. S. Abramausko darbų bibliografiją žr. ABRAMAUSKAS, Vytautas, ABRAMAUSKIENĖ, Rasa, STRIŠKA, Gintautas, KUNICKYTĖ, Laima, DOLINSKAS, Vytas. Stasys Abramauskas. [žiūrėta 2020 06 08]. Prieiga per internetą: <http://ldid.lt/stasys-abramauskas/>.

² Ten pat.

³ „Tu ne visai toks lietuvis...“, bet mes tave išauklėsime, ir tau atsivers durys į visą pasaulį“. Irenos Tiškutės pokalbis su architektūros istoriku Stasiu Abramausku, bet ne vien apie architektūrą. *Vakarinės naujienos*, 1989, lapkričio 24, p. 13.

⁴ LCVA, f. R-754, ap. 4, b. 3667, l. 5–11.

⁵ 1955 m. įvyko rinkimai į LSSR Aukščiausiąją Tarybą.

o taip pat šalintini kai kurie trūkumai įvairiose mūsų Socialistinės Valstybės srityse, laikau galimu išdėstyti šiuos klausimus Jums, kaip Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkui. Jeigu Vyriausybė ras tikslinga ir galimu, mano prašymas in Jus, iškelti šiuos klausimus apsvarstymui atitinkamuose vadovaujančiuose Partijos ir Vyriausybės organuose.

Lietuvos Komunistų Partija ir Tarybinė Vyriausybė pasiekė milžiniškų laimėjimų tautinių santykių sureguliuojimo srityje Vilniaus krašte ir rytiniuose Lietuvos TSR pakraščiuose; laimėjimų, kurie jokia būdu nebūtų išspręsti buržuazijos viešpatavimo laikotarpyje, kapitalistinėje santvarkoje, tačiau, mano nuomone, šioje srityje dar tebesama tam tikrų trūkumų. Šie trūkumai nėra labai esminiai, jie pasireiškia vienok švietimo tinklo organizavime gimtąja kalba tautinių mažumų gyvenamuose rajonuose Lietuvos ir Baltarusijos Tarybinių Respublikų pasieniuose, abiejose pusėse.

Savo kilme esu vilnietis, kartu su savo tėvais patyriau žiauriausią lenkiškų okupantų vykdytą nacionalinę priespaudą ligi 1939 metų. Mano tėviškė randasi lietuvių apgyvendintuose rajonuose Varėnavos (dabar Voronovo) rajone, kur ir tebegyvena tėvai. Šiuose rajonuose tenka dažnai buvoti ne vien tėvų aplankymo reikalais, bet ir savo mokslinio darbo medžiagos rinkimo tikslu, todėl šių apylinkių ir bendrai Vilniaus krašto įvairūs klausimai man pakankamai pažįstami.

Sprendžiant įkeliamus švietimo gimtąja kalba klausimus iš esmės, reiktų Lietuvos TSR vyriausybei iškelti klausimą dėl peržiūrėjimo respublikos rytinių sienų ties susilietimais sekančių Baltarusijos TSR rajonų: Rodunės, Varėnavos, Astravos (Ostroviec) ir Vydžių. 1941 metais⁶, koreguojant Respublikos sieną su Baltarusija, mažai buvo atsižvelgta į gyventojų pageidavimus ir etninę minėtų rajonų specifiką⁷, nepakankamai susipažinta su tų rajonų gyventojų nacionaline priklausomybe, paskirų vietovių kalbiniu išsidėstymu, ko rezultate šiandien ir gaunasi tam tikri nesklandumai, ypač švietimo srityje. Juk Eišiškės ar pav[yzdžiui] Šalčininkai vieni yra gerokai aplenkę, o kituose vartojama gudų kalba. Jie randasi Lietuvos TSR sąstato, kai tuo tarpu beveik ištaisai lietuvių apgyvendintas Rodunės, išskyrus Zablocie⁸ apylinkę, rajonas paliktas Baltarusijoje. Ties Rodunės ir Varėnavos rajonu LTSR siena turėtų eiti per šias vietas, kad apimtų lietuvių gyvenamas vietas: Pelesos upe ligi jos šaltinių pietryčių kryptimi, t. y. ligi dabartinės Rodunės ir Lydos rajonų ribos, toliau Rodunės rajono riba rytų linkui ligi Padytvio, toliau

⁶ LSSR ir BSSR administracinis teritorinis padalijimas koreguotas pagal 1940 m. spalio 1–2 d. abiejų respublikų atstovų mišrios komisijos projektą. Lietuvių pusei atstovavo Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, Prezidiumo sekretorius S. Pupeikis ir LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras A. Guzevičius, baltarusių – BSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas N. Natalevičius, sekretorius L. Popkovas. Plačiau žr. TRUSKA, Liudas. *Tautinis atgimimas ir istorija*. Vilnius: Edukologija, 2012, p. 449–452 ; СССР и Литва в годы Второй мировой войны: сборник документов, т. 1. Vilnius: LII leidykla, 2006, p. 716–717.

⁷ Statistiniai duomenys apie pasienio rajonų etninę demografinę sudėtį buvo surinkti. Žr. СССР и Литва в годы Второй мировой войны..., p. 717.

⁸ Užubalių.

Dzitivos upe šiaurės linkui, toliau Rodunės rajono riba šiaurryčių kryptimi ligi Žižmos upės susikirtimo su Varėnavos rajono riba, paliekant Prakelius Baltarusijoje, o Bastunus (stotį) Lietuvoje, toliau dar šiaurryčių kryptimi ligi t[ai]p vad.[inamos] Deveniškų „kilpos“, paliekant Lietuvoje Geranionis. Tokia siena būtų iš tikrųjų teisinga ir galutinė, apimanti lietuvių kilmės apgyvendintą daugumą. Rodunės ir Varėnavos rajonuose yra ištisa eilė kaimų, kurie per 20 lenkų okupacijos ir asimiliacijos metų neišmoko lenkiškai, kurie ištisai kalba vien lietuviškai, pav.[yzdžiui] Pelesa, Plikiai, Ramaškonys, Padvarė, Tusamonys, Bajorai ir eilė kitų kaimų. Apie 35 kaimai šiuose rajonuose (1938 m. lenkų statistika) kalba pusiau gudiškai, pusiau lietuviškai, pripažindami savo nacionalinę priklausomybę lietuviams. Eilėje kaimų vien seniai temoka lietuviškai, tačiau ir seniai, ir visi kaimo gyventojai prisipažįsta esą lietuviais. Ir kas keista, dabartiniai Baltarusijos TSR vietinės valdžios organai minėtuose rajonuose prileidžia grubių netikslumų nustatydami gyventojų nacionalinę priklausomybę, nesiskaito su vietos gyventojų pareiškimais, o visus pagal šabloną, kurie nesiskaito save baltarusiais, užrašo „lenkais“. Tokiais „lenkais“ paversti ištisi lietuvių kaimai.

Astravos rajone net lenkų priespaudos metais beveik visame buv.[usiam] Gervėčių valsčiuje buvo leidžiama lietuviams turėti lietuviškas mokyklas, o pačiuose Gervėčiuose buvo vienu metu lietuviška progimnazija. Dabar gyventojai priversti daryti bereikalingas išlaidas ir vežti mažus vaikus į lietuviškas mokyklas Vilniuje.

Panaši padėtis ir Vydžių rajono kai kuriose apylinkėse. Pakoregavus ir šiuose rajonuose respublikos sienas, atitinkamu laipsniu abiems respublikoms priimtinioms sąlygoms, nereikėtų kelti mokyklų gimtąja kalba klausimo. Apie Lazūnus (Juratiškių rajone) reikėtų organizuoti nacionalinės mažumos apylinkę. Juk Tarybų Sąjungoje, pavyzdžiui, Kaukaze ar Vidurio Azijoje, ties Tadžikijos, Uzbekijos ir Kirgizijos tarybinių respublikų sandūromis, turime puikiausių teritorinių nacionalinių mažumų sprendimo pavyzdžių.

Tačiau, priėmus atvejį, kad dabartinės LTSR sienas visiškai negalima liesti, reikalinga artimiausiu laiku išspręsti mokyklų klausimus minėtuose rajonuose. Būtina sudaryti sąlygas, kad lietuviai išvardintose vietovėse galėtų turėti bent septynmetes mokyklas gimtąja kalba. Žinoma, mokyklų skaičių ir vietas turėtų nustatyti atitinkamos komisijos. Dabar ten susidariusi ne visai normali padėtis. Gyventojai, atvykus bet kam iš Lietuvos, reiškia Tarybų valdžios adresu priekaištus, kad, neva, vyriausybė juos visiškai apleidusi, pamiršusi. Šį faktą gali paliudyti skaitlingi inteligentijos ir darbininkijos kadrai, kilę iš minėtų vietovių ir dabar dirbantieji įvairiose LTSR įstaigose bei įmonėse. Antra vertus, lietuvių vaikai, mokomi vien gudiškai ir nedaug rusiškai, baigę vidurines mokyklas skuba į įvairias LTSR aukštąsias bei specialias mokyklas. Tačiau jiems patekti į šias mokyklas susidaro sunkumų dėl to, kad gerai nemoka lietuviškai ant tiek, kad galėtų dalyvauti konkurse dėl įstojimo į bet kokią specialybę, dėstomą lietuviškai, o iš kitos pusės – neatlaiko konkurso į rusiškas grupes dėl silpnoko rusų kalbos žinojimo. Tokių faktų įstojant į aukštąsias mokyklas Vilniuje ir Kaune 1954 metų vasarą pasitaikė nemaža.

Kolūkiečiai minėtuose rajonuose juk neturi ant tiek lėšų, kas⁹ savo vaikus nuo pradinio mokslo pradžios vežti į Lietuvos TSR mokyklas, nors daugelyje atvejų, nežiūrint didelių materialinių išlaidų ir sunkumų, tenyškščiai gyventojai panašiai elgiasi.

Gervėčių apylinkių gyventojai kelis kartus siuntė kolūkiečių delegacijas į LTSR Švietimo ministeriją, važiavo į Minską su pareiškimais dėl lietuviškų mokyklų, kreipėsi į centrinius Baltarusijos TSR vyriausybinis organus, tačiau visos jų pastangos ir kreipimaisi liko be pasėkų. Buvo prieita net prie to, kad tūli Porilionių ir, berods, Grubonių kaimai ilgą laiką nestojo į kolūkį, reikalaudami pirma lietuviškų mokyklų. Kyla klausimas, nejaugi LTSR Švietimo ministerijai susidaro tokie dideli sunkumai aprūpinti keliasdešimt kaimų paminėtose vietovėse mokytojais?

Arba vėl, nejaugi tie keliasdešimt kaimų ir porą mažų miestukų taip gyvybingai būtini Baltarusijos TSR teritorinei visumai, turinčios milžiniškas teritorijas, palyginus su LTSR? Šiuo metu padėtis tuo atžvilgiu minėtose vietose yra nenormali, gyventojų tarpe švietimo sistemos atžvilgiu visą laiką vyrauja laikinumo nuotaikos. Laike mokslinės ekspedicijos apie Gervėčius 1954 m. vasarą Gaigonių ir Gėliūnų kaimo gyventojai skundėsi, kad pas juos ir labai daugelyje kitų kaimyninių apylinkės kaimų tarpe visiškai sunykęs bet koks kultūrinis švietimo darbas, gyventojų politinio-idėjinio lygio kilimas. Gudiškų ar rusiškų laikraščių menkai kas tepaskaito, o kuomet bandė išsirašyti iš Vilniaus lietuviškus, tai susilaukė iš vietinių valdžios organų pusės „nemalonės“. Laikraščiai ir spauda labai blogai pristatomi ir su labai dideliais pavėlavimais (net 2 savaites). Labai būdingas vieno senuko iš Gėliūnų kaimo pareiškimas, kad girdi „lenkai mums buvo labai negailestingi „patėviai“, bet nors duodavo vieną kartą in savaitę „savo liežuvii“ paskaityti, vaikus truputį lietuviškai pamokinti, o tarybų valdžia nors ir geriau pavalgyti ir apsirengt mums davė, bet apie „mūsų dūšių“ visai pamiršo, nors mes Jai nieko blogo „nepadarėm“.

Kalbamos problemos, savaime aišku, turi ir kitą pusę. Plačioji mūsų respublikos visuomenė su pasitenkinimu sutiko Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimą įsteigti Vilniaus krašte lenkų tautybės gyventojams lenkiškas mokyklas ir Mokytojų Institutą N.[aujojoje] Vilnioje su dėstomąja lenkų kalba¹⁰, leisti lenkišką laikraštį Vilniuje¹¹ ir pan. Šis nutarimas vaidina svarbų politinį vaidmenį kelyje į brolišką suartėjimą lietuvių ir lenkų tautų, tarp kurių prieškarinės buržuazinės Lietuvos ir ponų Lenkijos vyriausybės šlykščiausiais būdais kurstė ir ugdė šių dviejų tautų nacionalinę neapykantą, ypatingai tą neapykantą stengėsi pasėti tarp lietuvių ir lenkų kaimo varguomenės ir miesto proletariato, nes nacionalistinės ir lietuvių ir lenkų viršūnės faktiškai veikė išvien. Vienok ir šioje srityje pasitaiko tam tikrų trūkumų, išplaukiančių, galbūt, iš mūsų respublikos švietimo ministerijos kai kurių darbuotojų nepilno susipažinimo su Vilniaus krašto gyventojų specifika bei poreikiais. Ministerijoje, bent stebint iš šalies, susidaro įspūdis, jog ten, kur neveikia lietuviškos mokyklos, steigiamos lenkiškos. Taip bent susidaro įspūdis, pavažinėjus

⁹ Riktas, turėtų būti „kad“.

¹⁰ Naujosios Vilnios mokytojų institutas buvo atidarytas 1951 m.

¹¹ Lenkų kalba leidžiamas laikraštis „Czerwony Sztandar“ pradėtas leisti 1953 m.

po Vilniją. Kad lenkiškos mokyklos reikalingos apie N.[aujają] Vilnią, apie Jašiūnus, kai kuriose vietovėse apie Eišiškes ir Nemenčinę, tuo niekas neabejoja. Bet steigiamos lenkiškos mokyklos ir ten, kur lenkų neabejotina mažuma, pav.[yzdžiui] Švenčionių apylinkėse, apie Medininkus, Tabariškes ir net Dubičius ar Šalčininkus. Čia reikalingos ne lenkiškos, o mokyklos su dėstomąja gudų, t. y. baltarusių, kalba. Paminėtų apylinkių gyventojai, lietuvių kilmės, jau praėjusio šimtmečio pabaigoje pradėjo išimtinai savo tarpe vartoti gudų kalbą, kurią ir šiandien tebevartoja ir reikėtų šių gyventojų vaikams suteikti galimybę mokytis savo gimtąja baltarusių kalba, o ne versti juos, panašiai kaip lenkų okupacijos metais, mokytis lenkiškai. Toks vaizdas matomas apie Šalčininkus. Suorganizavus Lietuvos TSR pakraščių vietovėse, kur baltarusiškai kalbančių yra dauguma, baltarusių kalba dėstomas mokyklas, o Baltarusijos TSR vietovėse – lietuvių mokyklas, išsivystys labai sveikintinas dviejų kaimyninių broliškų respublikų švietimo organų glaudus bendradarbiavimas.

Reikalinga taip pat atkreipti dėmesį LTSR Švietimo ministerijos dėmesin, kad N.[aujosios] Vilnios Mokytojų Institutas pirmoje eilėje aptarnautų savo respublikos poreikius, vienu žodžiu, kad institute galėtų studijuoti tikrieji išeiviai iš LTSR vietovių. O tai šią vasarą, būnant Lvove, teko asmeniškai susipažinti su vietos švietimo darbuotojais, kurie tuoj pradėjo mane klausinėti apie šį institutą, apie kurį ligi šiol beveik nieko neteko girdėti, nesidomėjau juo. Pasirodo, kad iš ten, iš Vakarų Ukrainos, vyksta mokytis į šį institutą nemažas skaičius politiniu atžvilgiu atsilikusių jaunuolių, žinomų savo antiukrainietiškomis nuotaikomis. Man, kaip savo respublikos atstovui, buvo nemalonu klausytis tokių priekaištų. Daug į šį institutą atvyksta mokytis ir iš Vakarų Baltarusijos sričių jaunuolių, kurių nuotaikos kažin ar ne panašios į išeivių iš Tarybų Ukrainos.

Prie progos, kuomet kalbama apie švietimo reikalus lenkų kalba Lietuvos TSR ribose, tenka iškelti klausimą dėl mokyklų su dėstomąja lietuvių kalba pietinėje Sūduvos dalyje, t[ai]p vad.[inamoje] Suvalkų pusėje, dabartinėje Lenkijoje. Ten, kiek yra žinoma, lietuviams atimtos bent kokios teisės šviestis gimtąja kalba¹², nežiūrint į tai, kad šiame krašte apie Vyžainius, Šipliškes, Punkską, Kalietniką¹³, Krasnapolį, Seinus ir Tibus¹⁴ yra ištisi lietuvių gyvenami rajonai.

Ir paskutinis klausimas – tai Lietuvos istorinių paminklų apsauga Baltarusijos TSR teritorijoje. XIX amžiaus pradžioje ir viduryje, smarkiai pasislinkus lietuvių kalbinėms riboms rytuose, eilė įžymiausių lietuvių kultūros ir ypatingai statybos istorinių paminklų

¹² Po Antrojo pasaulinio karo pirmosios lietuviškos mokyklos Punksko ir Seinų valsčiuose veikti pradėjo 1952 m. STRAVINSKIENĖ, Vitalija. *Lenkijos lietuvių bendruomenė 1944–2000 metais*. Vilnius–Punkskas: „Aušros“ leidykla, 2004, p. 85. 1955–1956 m. m. Suvalkų krašte veikė keturios pradinės mokyklos lietuvių dėstomąja kalba, 14-oje mokyklų mokyta lietuvių kalbos, taip pat veikė viena mišri lenkų-lietuvių mokykla. ČERNELIENĖ, Marytė. *Lenkijos lietuvių švietimas po Antrojo pasaulinio karo*. Punkskas: „Aušros“ leidykla, 2016, p. 186.

¹³ Turėtų būti Kaletninkai.

¹⁴ Autorius turėjo omenyje Gibus.

liko už dabartinės Lietuvos TSR teritorijos ribos. Iš tokių paminklų pažymėtinos lietuvių statybos pilys Krėvoje, Alšėnuose, Lydoje, Geranionyse, Gardine, Naugarduke ir kt.

Man tenka tyrinėti senąją lietuvių statybos techniką XIII–XV amžiuose ir galima drąsiai pareikšti, remiantis įžymiausiais rusų mokslo atstovais, tyrinėjusiais minėtus kai kuriuos paminklus (Krėvą, Lydą ir Gardiną), kad lietuvių statybos technika XIII–XV a. pasižymi labai būdingais savitumais. Technikos istorijoje, ją papildžius atitinkamais skyriais, galima įvesti terminus, kaip „lietuviškas plytų rišimo būdas“, „lietuviško formato plytos“, sąramos ir t. t. Visi šie atvejai skiriasi nuo atitinkamos senosios rusų statybos technikos, o juo labiau – lenkų ar vokiečių. Nuodugniau išvysčius šioje srityje tyrinėjimus, sugriūva buržuazinių mokslininkų teiginiai, kad neva viduramžiais lietuviai grynai pasisavino mūrinės statybos būdus iš vokiečių ar lenkų. Tiesa, to meto lietuvių statybinė technika turi tam tikrų panašumų su senąja rusų technika, bet jokių būdu tie panašumai negali būti siejami su Kijevo Rusios technikos vystymusi, ką bando kartais įrodyti kai kas iš istorikų, visiškai nesusipažinęs su materialiais paminklais vietoje. To meto lietuvių statybos technika vystėsi sąveikoje ir, galbūt, poveikyje tos statybos, kuri vystėsi Senosios Rusijos, Šiaurės miestuose: Izborske, Pskove, Novgorode. Iš ten, galbūt, atėjo kai kurie statybos būdai į Lietuvą. Žinoma, šiuo klausimu galima būtų daug rašyti ir kyla klausimas, kodėl mūsų istorikai mažai domisi materialinės kultūros vystymusi Lietuvoje, praeityje. Viena tik norisi pasakyti, kad Medininkų, Lydos, Krėvos ir Liškiaivos pilys charakterizuoja visiškai atskirą etapą lietuvių statybos technikos evoliucijoje. Savaime aišku, kad mums reikalinga susirūpinti tos rūšies paminklų apsauga, konservacija. Lietuvos TSR tokie paminklai, kad ir ne visai patenkinamai, bet visgi saugomi. Baltarusijos TSR kiek pakenčiamiau apsaugotos pilys Gardine ir Naugarduke, bet kiti paminklai – pilys Krėvoje, Alšėnuose, Lydoje ir Geranionyse niekieno neprižiūrimos, jų mūrai nesąmoningų piliečių ardomi (Alšėnuose ir Geranionyse). Pasiteiravus vietinės valdžios organų, kodėl šių paminklų niekas nesaugo, atsakoma, kad tai lietuvių istoriniai paminklai ir tegul, girdi, lietuviai ir organizuoja jų apsaugą (taip pareikšta Alšėnuose ir Lydoje). Man atrodo, kad mūsų respublikos Vyriausybė, pavedusi šį klausimą išspręsti LTSR Mokslų akademijai ir Architektūros reikalų valdybai, galėtų tokią padėtį ištaisyti. Reikalinga išsiaiškinti, kam tie paminklai priklauso, ir organizuoti jų apsaugą. TSRS turime labai daug pavyzdžių, kada vienos nacijos kultūriniai paminklai randasi kitos respublikos teritorijoje, kaip antai, eilė rusų nacionalinės architektūros paminklų randasi Ukrainos TSR teritorijoje, Gruzijos – Azerbaidžane; Armėnijos paminklai – Gruzijoje ir t. t. ir visuose šiuose atvejuose paminklų apsauga išspręsta patenkinamai, o pas mus šiuo klausimu nebesirūpinama ir, turbūt, nieko nedaroma. Reikėtų organizuoti atitinkamas apsaugines sutartis su vietos valdžios organais ir sustabdyti paminklų naikinimą.

Baigdamas šį laišką prašau Gerb.[iamą] Pirmininką atleisti už sutrukdytą laiką. Gal kai kurios iškeltos mintys pasirodys kartais ir subjektyvios, gal vienas kitas klausimas tikrovėje atrodo kitaip, tačiau man norėjosi parašyti tuo klausimu pastabas. Norisi, kad mūsų tarybinės socialistinės valstybės aparatas dirbtų kuo tikslingiausiai, aprėptų visas

įvairiausio gyvenimo sritis, visus galimus visuomenės poreikius, todėl ir aš, kaip eilinis pilietis, norėjau iškelti tas sritis, kurios, atrodo, reikalauja kad ir nežymių, bet visgi papildomų, korektūrų.

(pas.) Abramauskas Stasys
inž. architektas
gyv. Kaune, Vilniaus gt. Nr. 18a, bt. 4

Kaunas, 1955.I.25 d.

Nuorašo nuorašas tikras:

Šaltiniai

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Ministrų taryba. f. R-754, ap. 4, b. 3667, l. 5–11.
2. „Tu ne visai toks lietuvis...“, bet mes tave išauklėsime, ir tau atsivers durys į visą pasaulį“. Irenos Tiškutės pokalbis su architektūros istoriku Stasiu Abramausku, bet ne vien apie architektūrą. *Vakarinės naujienos*, 1989 lapkr. 24, p. 13.
3. СССР и Литва в годы Второй мировой войны: сборник документов, т. 1, Vilnius: LII leidykla, 2006.

Literatūra

1. TRUSKA, Liudas. *Tautinis atgimimas ir istorija*. Vilnius: Edukologija, 2012.
2. ČERNELIENĖ, Marytė. *Lenkijos lietuvių švietimas po Antrojo pasaulinio karo*. Punkskas: „Aušros“ leidykla, 2016.
3. STRAVINSKIENĖ, Vitalija. *Lenkijos lietuvių bendruomenė 1944–2000 metais*. Vilnius–Punkskas: „Aušros“ leidykla, 2004.

About the Historical Vilnius Region and its Problems

Dr. Vitalija Stravinskienė

The Lithuanian Institute of History, Kražių st. 5, Vilnius
E-mail: vitalija.stravinskiene@istorija.lt

Summary

The published document is a copy of the 1955 letter to Justas Paleckis, Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the LSSR. Its author is a well-known figure of Lithuanian society, architectural historian Dr. Stasys Abramauskas. The document is stored in the Central State Archive of Lithuania and is published for the first time.

The author of the letter addressed one of the highest representatives of the LSSR authorities regarding two issues – the education of Belarusian Lithuanians in their mother tongue and the preservation of cultural heritage in that republic. As a possible solution to the first problem, Abramavičius proposes to conclude an agreement with Belarus on the transfer of Lithuanian-dominated areas to Lithuania, or to provide them with opportunities to educate children in Lithuanian; in the second case – to take care of Lithuanian heritage (GDL castles). Subsequent events, however, have shown that the author's requests have not been heeded.